

TÜTÜN KULLANIMININ TARİHÇESİ

Prof. Dr. Y. İzzettin Barış

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında 60 milyon insanı erkenden öldüren ve **Asrın vebası** olarak bilinen tütün alışkanlığının sadece 2020 yılında da öldüreceği insan sayısının % 70.i geliştirmekte olan ülkelerde olmak üzere 10 milyon kişiyi yok edecektir. 1974-76 yıllarında geliştirmekte olan ülkeler, global tütün tüketiminin % 49.una sahipken tütün endüstrisinin gayreti ile bu oran 2000 yılında % 71.ulaşmıştır.

Tütün tarımının Milattan Önce (M.Ö) 6000 yılında Amerika kıtasında başladığı ve bu tarihten 4,500 yıl sonra Orta Amerika'da yaşayan, Mayalar'ın tütün kullanıldığı tarih kitaplarına geçmiştir. Yerliler önceleri kuru tütün yapraklarını sararak veya ufalayarak ilkel pipolarda kullanmaktaydı. Bazıları ise tütünden yapılmış sakızları çiğnedikleri, tütün tozlarını derilerine sürdükleri veya lavman gibi kullandıkları anlaşılmaktadır. Sonraları tütün üretimi ve kullanımı Kuzeyde Kızıl deriler, güneyde de İnkalar tarafından benimsenmiştir.

Avrupalılar tütünü 1492 yılında Küba'ya ayak basan **Christopher Columbus** sayesinde öğrenmişlerdir. Aslında Columbus'un amacı yeri kıtada altın bulmaktı. Küba adasındaki yerlilerin dini törenlerde ve şölenlerde keyifle tütün içmekteydi. Avrupa'dan gelen denizcilere de ikram ettikleri bu nesneyi **Tobacos** olarak tanıtmışlardır. Bugün Karayip denizindeki tütün yetiştiren adalardan birisi de Tobaco adası olarak isimlendirilmiştir. Tütün kullanmanın ilk zararını Columbus'un Avrupa'ya dönüşünde Rodrigo de Jerez isimli denizci görmüştür. Jerez içtiği sigaranın dumanlarını burnundan çıkardığında, onu seyredenler, "**Bu adamın içinde şeytan var**" diyerek kiliseyi şikayet ederek cezalandırmasını sebep olmuşlardır!

Yeni dünyaya adını veren Americo Vespucci, 1499 yılında orta Amerika'nın doğu kıyılarına yaptığı gezilerde, yerli halkın içinde beyaz toz bulunan boyunlarına asılı torbalara tütün yapraklarından yaptıkları hapları daldırdıktan sonra bunları çiğnediklerini anılarında yazmıştır. Yerlilerin tütünü zevkten ziyade, açlığı giderdiği için kullandıklarına inanlar da vardır.

Amerika'ya göç eden Avrupalılar yeni kıtada ilk kez 1531 yılında tütün ekimine başlamışlar ve ticari amaçla tütün tarımı ilk kez 1612 senesinde Virginia'da **John Rolfe** tarafından gerçekleştirilmiştir. 1619 yılında da 9 tonluk ilk tütün ihracatı Londra'ya yapılmıştır.

Tütünün Avrupa'ya yayılması Fransa'nın Portekiz elçisi **Jean Nicot** sayesinde olmuştur. Elçi 1560 yılında Fransız Kralı II. Henry'nin ölmesiyle depresyona giren dul **Kraliçe Catherine de Medicis'e** tütün tohumu göndermiştir. Saray bahçesine ekilen tohumlar çiçek açtıktan sonra kraliçenin migren türü baş ağrısını geçirdiği için bu tarihten sonra tütünün keyif ve cesaret verici özelliklerinden başka ilaç olarak da etkili olduğu Avrupa'ya yayılmıştır. Sevilla Üniversitesi tedavi hocası **Nocola Monardes**, tütünün başta tüberküloz olmak üzere bir çok hastalıklara iyi geldiğini kitabında yazmıştır. Sonunda tütün bitkisi botanik dilinde **Nicotiana**, halk dilinde ise **Kraliçe Otu** olarak anılmaya başlamıştır.

Avrupa'da tütün ticaretini başlatan **VIII Henry'nin kızı Kraliçe I. Elizabeth'e** duygusal yakınlığı ile bilinen **Kaptan Walter Raleigh** idi. Aslında bir korsan olan Raleigh kraliçeye değerli hediye ve eşya vermenin yanında adada olmayan domates, patates ve tütün tohumu da ikram etmiştir. Kraliçeden gördüğü

parasal destek ile yapılan gemilerle Kuzey Amerika'nın doğu sahilinde bugün Virginia olarak bilinen yere seferlerle tütün ticareti yapmaya başlamıştır. Sonunda 1614 yılında İngiltere'de Virginia tütününü satan 7000 tütüncü dükkanı açılmıştır. Karada general, denizde amiral olarak ünlenen Raleigh kısa sürede tütün tiryakisi olmuştur. Bir defasında onun koltuğunda burnundan ve ağzından çıkan tütün dumanı ile kuşatılmış vaziyette gören hizmetçisi efendisinin yandığını düşünerek bir kova suyu başından aşağıya boşaltmıştır ! I. Elizabeth'ten sonra tahta çıkan, tütün içilmesine karşı tavrılı **Kral James I.** kaptanı kendisini tahttan indirmeye yönelik komplo yapmakla suçlayarak asılarak ölüme mahkum etmişti. Raleigh, araya girenlerin sayesinde dar ağacından kurtularak London Tower'daki hapishaneye gönderilmiştir. Tütün tiryakisi olan Raleigh hapsedildiği odanın önünde bulunan halı büyüklüğündeki toprak parçasında tütün ekmek zorunda kalmıştır. Bugün I.Elizabeth'e izafeten Virginia diye isimlendirilen eyaleti tütün ve sigara üretimi ile üne kavuşmuş, Kuzey Virginia eyaletinde Altın üçgen (**Golden Triangle**) olarak bilinen dünyanın en zengin ve en ünlü araştırma merkezi olarak bilinen üç şehirden (**Salem, Durham, Raleigh**) birisi onun adını taşımaktadır.

Tütünün her türlü hastalığa iyi geldiği Avrupa'da hızla yayılmaya başlamıştır. 1634 yılındaki Rus Çarı, tütün kullanırken yakalananların önce burunlarının kesileceğini, aynı suçu tekrarladıkları takdirde de ölüm cezasına çarptırılacağını ilan etmesine karşın 1710 yılında **Rus Çarı Büyük Petro**, Rus halkının kahve ve sigara içerek Avrupalılara benzemelerini istemiştir. 1833'de İngiltere'de ilk fosforlu kibrit yapıldı. 1840 yılında **Fredric Chopin**'in metresi **Barones de Dudevant**, toplum önünde ilk sigara içen kadın oldu. İngiltere'de 1901 yılında **Imperial Tobacco ve British American Tobacco şirketleri** kuruldu.

Kuzey Amerika'da ilk tütün üretimi 1800 yılında başlamıştır. Sigara yapan makineler ilk önce 1881 senesinde Birleşik Amerika'da yapılmıştır. Sigara endüstrisinin dev firması R.J.Reynold ilk ürünü olan Camel'i 1913 tarihinde piyasaya sürmüştür. Sigaranın alışkanlık yaptığı ortaya çıkınca, üreticiler 1994 yılında Nicotin'in alışkanlık yapmadığını Amerikan Kongresi önünde beyan etmişlerdir !

Tütün önceleri puro ve pipo içinde kullanılırken, sonraları enfiye (**Snuff**) şeklinde buruna çekme, tütün sakızı (**Dipped**) türü de kullanılmaya başlamıştır. Bazı ülkeler tütün yapraklarını ısıtıp kavurduktan sonra toz haline getirerek içine kireç, nane, biber ve bitkisel yağları katarak değişik tütün ürünleri yapmaktadırlar. Örneğin İran, Pakistan ve Afganistan'da kullanılan **Nass** ; Güney-Doğu Asya ülkelerinde **Betel Quid**, Hindistan ve komşularında **Mishri, Khani, Zarda, Gudakhu** gibi. Suudi Arabistan'daki **Shammah**, ağızda emilerek veya çiğnenerek kullanılan tütün ürünüdür.

Tütün endüstrisinin kalbi olan Birleşik Amerika'da federal hükümet 1862 yılında başlayan iç harp yüzünden tütünden vergi almaya başladı.

Dünyada ilk kez 1939 yılında Birleşik Amerikalı **Ochsner** sigara ile akciğer kanseri arasında ilişki olduğunu ortaya attı.1964 yılında da ABD.de sağlıktan sorumlu makam sigaranın erkeklerde akciğer kanseri yaptığını ilan etti.

Sigara ticaretinin olanca hızıyla devam ettiği Avrupa'da tütün aleyhinde sesler yükselmeye başladı. Yanan tütünün kokusu, sebep olduğu yangınlar toplumu yönetenleri harekete geçirdi. 1604 yılında İngiltere Kralı James I, tütünün göze, buruna, akciğerlere ve beyne zararlı olduğu için kullanılmasını yasakladı. Aynı yıllarda **İspanya Kralı Philip III**, tütün ekimini kısıtladı. İngiltere'de 1761 yılında John Hill, tütün enfiyesi kullananlarda burun kanseri riskinin arttığını "*Caution against the immoderate of snuff*" adlı yazısıyla uyardı. Aynı yüzyılda Katolik lideri Papa, puro ve pipo tütünü dumanının, kilisedeki kutsal kokuya karışarak öğrencileri

öksürttüğünden içenlerin günah işlediği için aforoz edileceğini bildirdi. 1795 senesinde Almanya’da Sammuel Thomas von Soemmering pipo içenlerde dudak kanseri oluştuğunu rapor etti.

Tütün ürünlerinin kullanılmasının sağlığa yaptığı zararı **Richard Doll** ve **Richard Peto** isimli iki İngiliz tıp doktoru tarafından 1951-1962 yılları arasında yaptıkları çalışmalarla gösterdi. Bu ikilinin 40.000 doktor üzerinde yaptıkları anket çalışmaları ile tütünün birbirinden farklı 24 çeşit hastalık yaptığı, düzenli sigara içenlerin yarısının 20-30 yıl sonra sigaraya bağlı hastalıktan erken yaşta öleceklerini ortaya çıkarmıştır. Dr. Richard Peto, sigaranın sağlığa yaptığı zararları epidemiyolojik çalışmalarını İngiltere dışındaki ülkelerde de sürdürmüştür. Son çalışmalarını şu şekilde özetlemiştir : *“Aradan geçen bunca yıl, sanırım gelişmiş ülkelerde sigaranın yenilgisiyle sonuçlandı. Ben bu ülkelerde koruyucu tıbbın kazandığını düşünüyorum. Ama bütün dünya geneline baktığımda tütün endüstrisi kazanmış gibi görünüyor.”*

Çin ve Hindistan halkı tütün kullanımını 1530-1600 yılları arasından Japonlar ve Filipinlilerden öğrenmişlerdir. Bu ülke 1858 yılında Tianjin anlaşması ile gümrüksüz olarak tütün ürünlerini ithal etmeye başlamış ve 1900.lı yıllarda da yabancı tütün tekelleri ülkeye tamamen hakim olmuşlardır. Çin hükümeti 1960 senesinde tütün endüstrisini tekeline alarak yabancı şirketleri hudut dışına çıkarmıştır. Çin halkının tütünle mücadelesi 1600.lı yıllarda filozof Fang Yizhi’in uzun süre tütün içiminin akciğerleri yakıp kavurduğunu bildirmesi ile başlamıştır. Hirayama, 1981 yılında Japonya’da pasif içiciliğinin tehlikesini bildirmiştir.

Afrika’ya tütünün yayılışı 1560 yıllarında İspanyol ve Portekizli denizciler tarafından önce kıtanın kıyı kentlerine oradan da doğu ve orta Afrika ülkelerine tütün kullanımı yayılmıştır. Güney Afrika ülkelerinde tütün tarımı 1650 yılında başlamıştır. 18. yüz yılın başlarında Afrikalı esirler pamuk tarlaları yerine tütün tarlalarında çalıştırılmıştır. Kara kıtada tütüne karşı savaş 1993 yılında başlamıştır. Güney Afrika Cumhuriyeti 2002 yılında da WHO.nun dünyada sigara reklamlarının kaldırılmasını, kaçakçılığın önlenmesini ve sigara fiyat ve vergilerinin ülkeler arasında dengelenmesi gibi az gelişmiş ülkeleri sigaradan zarar görmemesini amaçlayan **Tütün Kontrolü Çerçeve anlaşmasının** hazırlanmasında önderlik yapmıştır.

Yeni Zelanda 1769 yılında Avustralya kıtasını keşfeden Kaptan James Cook’un ağzında tütürdüğü pipo ile tanışmış ve onu şeytan olarak nitelmiştir ! Kıtaya gemilerle ilk tütün sevki 1788 yılında olmuştur. Avustralyalılar, Victoria’da 1987 yılında dünyada ilk kez sigara ile savaş için tütün vergisi çıkararak vakıf kurmuşlardır.

İslam Dininde şarap keyif verdiği için yasaklanmıştır. Daha sonra kahve, afyon ve tütün kullanımı da içenlere zevk verdiği için ulemanın başı, diyanet işlerini, eğitim ve adliyenin en büyük amiri ve sadrazamdan (başvekil) sonra devletin ikinci görevlisi olan şeyhülislamlarca da haram olarak nitelenmiştir. Dinen yasak olmasına rağmen batıdan gelen şarap ve benzeri içki kullanma adeti Osmanlı’nın ilk döneminde başlamıştır. Yıldırım Beyazıt’ın şarap kullandığı tarih kitaplarına geçmiştir. Selim II., Murat IV, Mahmut II ve Murat V.alkolik derecesinde içki kullanmışlardır. Osmanlılar tütün içimini 1500.li yıllarda Mısırda başlamıştır. Tanıtım 17.inci yüz yılda Venedik, Portekiz ve Genova’lı denizcilerin İstanbul’a gelişi ile hızlandı. Ahmet I.in döneminde tütün kullanımı İstanbul’da yayılmaya başlayınca şeyhülislamın yayınladığı bir fetva (kanun) ile tütün yasaklanmış, içenlerin burunlarına piponun ucu sokulmak suretiyle sokaklarda dolaştırılmıştır. Osmanlı’nın Neron’u olarak bilinen Ahmet I.in oğlu Murat IV. alkolik derecesinde şarap içmesine rağmen şarap afyon ve tütün kullananlara çok acımasız davranmıştır. Afyon kullandığını öğrendiği

hekimbaşına zorla yüksek dozda afyon içirdikten sonra onu kendisiyle satranç oynamaya mecbur etmiş ve adamcağızı yıkılıncaya karşı karşısında tutmuştur.

Murat IV. Tütün kullananlardan nefret ederdi. İstanbul'daki ardı ardına gelen büyük yangınlarda onları sorumlu tutardı. Sultanın 7 Ağustos 1633 günü altı kızından sonra oğlan çocuğu babası olması yüzünden İstanbul'da büyük kutlamalar yapılmıştı. Haliçte bulunan bir kadırgada çıkan yangın rüzgarın etkisiyle hızla şehre yayılmış ve 20,000'e yakın ev, okul, baraka ve sarayın yanmasıyla şehrin yarısı yanıp kül olmuştur. Bu olay halkta padişaha karşı büyük bir öfke patlamasına sebep olmuştur. Murat'ın idaresinden memnun olmayanlar, ona karşı bir reaksiyon olarak kahvelerde toplanıp alenen çubuklarını tütürmeye başladılar. Çılgına dönen padişah Sultan Harun Reşit gibi kıyafet değişikliği ile kahveleri gezerek tütün içenleri, aleyhinde konuşanları yakalayıp bizzat cezalandırmaya başlamıştır. Kendi emirlerine karşı gelen tütün tiryakilerinin hepsinin kafasının kesilmesini emretmiştir. Murat, yalnız kendi insanlarını değil, yabancıları, elçileri bile tütün kullanırken gördüğünde kulaklarını, burnunu kesmek, el ve ayaklarını kılıçla budamak, asmak veya duvara çivilemek gibi cezalar uygular hale geldi. 1940 yılında ölen padişahın son 5 yılı içinde 25,000 kişiyi öldürdüğü söylenmektedir. Ölümle cezalandırma korkusu yüzünden onun yerine geçen kardeşi İbrahim I.(Deli İbrahim) zamanında afyon kullanımı yaygınlaşmıştır. İbrahim'den sonra tahta çıkan Mehmet IV (Avcı Mehmet) tütün tiryakisiydi ve onun zamanında şeyhülislamın fetvası ile tütün içimi serbest bırakıldı. Alkolik, kadın delisi ve av meraklısı üç padişahın sonra başlayan Osmanlı'nın çöküş döneminde tütün kullanımı hızla arttı. Batı Trakya'nın Yenice, İskeçe ve Kavala kentlerinde başlayan tütün tarımı Anadolu'ya da yayıldı.

Şark tütünü olarak bilinen Türk tütünü dünyada çok tutulur hale geldi ve gemilerle Karadenizin kuzey kıyı kentlerine , Kuzey Denizi ve Batlık Denizi sahillerindeki şehirlere ihraç edildi. Almanya, Polonya ve Rusya'da Şark Tütünü piyasada önemli pay aldı.

1853-56 yıllarındaki Kırım Savaşında Osmanlı askerleri, İngiliz ve Fransız subaylarının kıyılmış şark tütününü kağıda sararak sigara şeklinde içtiklerini gördüler ve bu kullanım şekli hemen benimsendi.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları tütün endüstrisinin şaha kalktığı dönemlerdir Dört erkekten üçü, beş kadından birisi sigara içer hale geldi. Daha sonraki yıllarda film artistlerinin ve hatta doktorların da yer aldığı sigara reklamlarının devreye girmesiyle sigara kullanımı iyice yaygınlaştı

Osmanlı hükümeti ekonomik nedenlerle tütün ekiminin yarı hissesini 1884 yılında Fransız Reji şirketine verdi. Bu şirket İstanbul, İzmir, Samsun ve Adana'da tütün işleyen fabrikalarını kurdu. Reji şirketi yüz binlerce Türk tütün üreticisini sömürdü durdu. Geçinebilmek için ara sıra kaçak tütün satmak durumunda kalan üreticileri sıkı takibe aldı. Reji şirketi 1913 yılında Osmanlı İmparatorluğunu tehditle baskı altında tutarak devletten daha güçlü hale getirecek kararlar aldırttı. Buna göre Reji idaresi kısa zamanda 7.000 kişilik "**Silahlı kolcu birlikleri**" kurdu. Kolcuların çoğu cezaevi kaçkınları arasından seçilmişti. Bunlar tütün kaçakçılığını önlemek bahanesiyle çeşitli bölgelere dağıldı ve yakaladıkları insanları, öldürmek, dayak atmak ve işkence yaptılar. Bugün dillerden düşmeyen "**Çökertme**" türküsünün dizeleri Reji kolcularının Türk halkının bilinçaltında ne gibi bir yer işgal ettiğine en güzel misaldir. "*Gidelim, gidelim de/Halil'im çökertmeye varalım/Kolcular görünce nerelere kaçalım/Teslim olmayalım Halil'im/Aman kurşun saçalım..*"

Türkiye Cumhuriyeti kurulunca 4 Mart 1925 günü Atatürk'ün kurduğu Ulusal Tekel ile Reji işkence ve sömürüsü sona erdi.

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

- 1.- Fletcher C, Peto R. The Natural History Of Chronic Airflow Obstruction. Brit Med J. 1977 ; 1 : 1945-48.
- 2.- Zaridze DG, Peto R. Tobacco : A Major International Health Hazard. IARC Books, Lyon 1986.
- 3.- Corti C, England P. A History Of Smoking. Slacken Books, London, 1996.
- 4.- Cunningham R. Smoke and Mirrors. The Canadian Tobacco War. IDRC Books, Ottawa, Cairo, Dakar, Johannesburg etc. 1996.
- 5.- Boyle P. Cancer, Cigarette Smoking And Premature Death In Europe : A Review Including The Recommendations Of European Cancer Experts Concensus Meeting, Helsinki, October 1996. Lung Cancer, 1997; 17 : 1-60
- 6.- Usumi S. Reji Faciası : 2. Cumhuriyet Gazetesi ,10 Temmuz 1998.
- 7.- Macakay J., Eriksen M. The Tobacco Atlas. WHO. 2002.

